

KITEKINTÉS

A REGIONÁLIS KÖNYVTÁRI FUNKCIÓ A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KÖNYVTÁRÜGYÉBEN

1979 október elseje és ötödike között Pilsenben tartották meg a szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjainak 9. tanácskozását. A résztvevők „mesterségének címere” ezúttal a regionális könyvtár és a regionális könyvtári funkciórendszer megvitatása volt. A tanácskozás dokumentumait FUTALA TIBOR dolgozta föl.

„Nincs könyvtárügy regionális problematika nélkül” – módosítottuk magunkban az ismert slogant, amikor először megláttuk a pilseni tanácskozás vaskos paper-gyűjteményét. Aztán „nincs regionális problematika, amely két ország könyvtárügyében azonosan értelmeződne” formára hoztuk sloganunket, amikor a dolgozatokat elolvastuk.

Egyébként a kiváló *Jadwiga Kolodziejska* már eleve élt a gyanúperrel, hogy a tanácskozáson mindenki a maga „regionálisát” fogja emlegetni majd, s inkább csak a rend kedvéért, mint a szükségszerű diszkrepancia megakadályozása végett, kísérletet tesz a megvitatandó központi fogalom egzakt értelmezésére, pontosabban szólva: értelmezési lehetőségeire. Szerinte az is regionális, ha egy nagyobb földrajzi területet meghatározott tipológiai kritériumok alapján kisebb területekre bontunk, meg az is, ha több kis egységet egyesítünk valamiféle nagyobb és homogén egységgé a köztük meglévő kapcsolatok és törekvések alapján. A lengyel könyvtárügy történetéből az első és a második értelmezés jegyében született eredményekre egyaránt hoz fel példákat.

Kolodziejska a regionális együttműködést – mindkét értelmezés vonatkozásában és igen erős utalásokkal a történelmileg kialakult régiókra – a regionális bibliográfia művelésében, a honismereti folyóiratok és módszertani anyagok kiadásában és a könyvtárosok regionális tematikájú továbbképzésében látja megvalósíthatónak. Mégpedig – s ezt fontos hangsúlyoznunk – „nem formális struktúrák keretében”.

Hacsak a magunk tanácskozási dokumentumait (*Papp István* a hazai regionális könyvtári koncepciók fejlődésével és jogszabályi alapjaival, *Szente Ferenc* pedig az új könyvtárügyi alapjogszabályok területi együttműködési köri előírásainak megvalósításával, illetve realizálási nehézségeivel foglalkozott) nem számítjuk, lévén a bennük előadottak jóval kevésbé „striktek”, mint a többi országot képviselő kolléga közlendői, Kolodziejska „nem formális” megoldási elképzeléseivel magára maradt.

Kolodziejska e magára maradásra is számított, különben nem kezdte volna dolgozatát azzal, hogy a regionálist általában az adott ország közigazgatási beosztásával, illetve az ennek alapján kialakult intézményi hierarchiával azonosítják. S ez, ha nem is „futóhomok”, sokszor változó valami, amiben a Kolodziejska meghatározta minőségek nehezen valósíthatók meg. És valóban: a tanácskozás anyagaiban csak úgy sorjáznak a közigazgatási reformok. Lengyelországban 1975-ben, Romániában 1967-ben, Bulgáriában 1978-ban volt közigazgatási reform, hogy a miénket ne is számítsuk, amely az előzőekhez képest „lassított folyamat”.

A tanácskozás az imént tárgyalton kívül még egy elvi értékű gondolattal szolgált. Ez R. Z. Zotova nevéhez fűződik, aki a Szovjetunió méreteihez és könyvtárügy-szervezési hagyományaihoz méltó nagy-koncepciót bontakoztatott ki a résztvevők előtt. Ebből a koncepcióból a regionális funkció nagyon határozottan és érdemi felhatalmazásokra lehetőségekre támaszkodva bontakozik ki.

Az 1974. évi könyvtári párthatározat végrehajtása két síkon halad előre. Államigazgatási síkon létrejött az állami ágazatközi könyvtári bizottság, amely a Szovjetunió Kulturális Minisztériuma mellett működik, és mint ilyen „jövőhagyja azokat a dokumentumokat, amelyeket az összes ágazat könyvtáraiban végre kell hajtani”. Ezek a bizottságok azután köztársasági és megyei szinten is megalakultak.

A második sík a könyvtárügy szervezetének a síkja. Itt – mint ismeretes – intenzív központosítási folyamatnak vagyunk a tanúi. Vannak szövetségi köztársaságok (elsősorban a kisebb kiterjedésűek) és régiók (elsősorban az újonnan fejlődésnek indultak, pl. Szibéria, Távol-Kelet, Észak-Kaukázus, Baltikum), ahol az egyes ágazatokon belüli központosítás már be is fejeződött. Országosan az állami közművelődési könyvtárak 80 %-a működik központosított rendszerekben. A kis- és középvárosokban napirendre került az ágazatközi központosítás.

A központosítás – érvel lényeglátóan Zotova, szükségképpen megszilárdítja a könyvtárak ágazati és funkcionális differenciáltságát, s ezért felettébb kívánatos, hogy a könyvtárügyben is megvalósuljon, mint az államigazgatásban, az ágazati határokat meghaladó látás, gondolkodás, a koordinálás és együttműködés gyakorlata. Ezt kell kialakítaniuk a regionális könyvtáraknak, amelyek – attól függően, hogy a Szovjetunió megyei vagy nem megyei közigazgatású részein működnek-e – lehetnek köztársasági és megyei könyvtárak.

A szovjet értelmezés szerint a regionális funkciónak egyfelől a gazdag általános (interdiszciplináris) gyűjtőkörön, a regionális tárolókönyvtárak rendszerén és a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül, másfelől azon a módszertani-kiadványi kapcsolatrendszeren keresztül kell kibontakoznia, amelyet a köztársasági és megyei könyvtárak az immár szilárdan szervezett és működő központosított közművelődési és szakkönyvtári rendszerekkel alakítanak ki. (Ezeket a regionális rendszereket Zotova „területi és termelési könyvtári komplexumok”-nak nevezi.)

Mondjuk ki: a regionális funkció mindenekelőtt szolgáltatásokon és a szolgáltatások kínálatán alapszik. Az e funkciót ellátó könyvtáraknak „in hoc signo” kell győzniük, illetve kiküszöbölniük azt a máig fennálló állománytelepítési és beszerzési gyakorlatot,

hogy a szakkönyvtárakba beszerzett dokumentumok 40, a közművelődésiekbe beszerzeteknek pedig 6–10 %-át egyetlen olvasó sem veszi kézbe.

Az itt vázolt koncepciónak a kimunkálás alatt álló könyvtári törvény ad majd jogi kereteket és további szabályozó lehetőségeket is. Az előkészítő munkálatok lenyűgözőek, és magukban foglalják a tudományos megalapozás, a helyzetelemzés, a tervezés, az elvi tisztázás, a prognosztizálás stb. részfeladatait.

A tanácskozás többi dolgozatáról csak röviden, minthogy ezeknek a „horizontja is szűkebb”, nem terjed túl azon, amit mi A típusú, illetve, ha lenne ilyen: A/B típusú könyvtárfejlesztési programunk leírásának neveznénk.

E tekintetben kétségtelenül a leginvenciózusabb és a legjobban dokumentált az NDK (*Peter Günnel* és *Gotthard Rückl* előadásában) és a Cseh Szocialista Köztársaság (*Marie Sedláčková* és *Svatava Matejovcová* előadásában) általános tudományos könyvtári fejlesztési programja. Mindkettő közös vonása az, hogy az új és magas teljesítményekre képes könyvtártípus – részben – két korábbi könyvtártípus összevonásával jött létre. Az NDK-ban egyfelől a közművelődési könyvtárak módszertani központjaiul létrehozott megyei könyvtárakból (Bezirksbibliothek), másfelől néhány más, történetileg kialakult tudományos könyvtártípusból (Univärsitets- und Landesbibliothek, wissenschaftliche Stadtbibliothek) deriválták funkciórendszerét, illetve igazították napjaink társadalmi igényeihez és szükségleteihez. Csehországban az egyes megyékben (kraj) ugyancsak két központi könyvtár működött, a közművelődési krajská knihovna és a tudományos státní vedecká knihovna.

Az NDK-ban az 1968. évi könyvtári törvény végrehajtásaként 1972-ben kezdték el a wissenschaftliche Allgemeinbibliotheknek nevezett „A típusú” könyvtárak szervezését, Csehországban ugyancsak a 70-es évek elején – ústřední knihovna kraje elnevezéssel. Mindkét országban, miközben a közművelődési könyvtári rendszerhez tartoznak és egyben módszertani központok is, az általános tudományos könyvtárak a közművelődési és a szakkönyvtári ellátási szféra között részint közvetítő, részint pedig valamiféle általános és interdiszciplináris irodalomellátási és tájékoztatási feladatot töltenek be, minden esetben az adott megye társadalmi-termelési és könyvtári sajátosságaihoz igazodva.

A Cseh Szocialista Köztársaságban 1979-ben a Kulturális Minisztérium szervezési alapelveket adott ki a nyilvános könyvtári hálózat vonatkozásában. Ez a következő hierarchiát teremti meg a területi könyvtári ellátásban: az egyes megyék központi könyvtárai (ezek neve részint megyei könyvtár, részint pedig tudományos állami könyvtár – az alapítási előzményeknek megfelelően), járási könyvtárak, városi könyvtárak, körzeti könyvtárak és helyi népkönyvtárak. A körzeti könyvtárak a csehszlovákiai központosítási törekvéseknek köszönhetik létüket. Egyébként körzeti könyvtári feladatokat a járási és a városi könyvtárak is elláthatnak.

A Szlovák Szocialista Köztársaságban 1968, azaz a szövetségi köztársasági rendszerre való áttérés óta más irányt vett a fejlődés. Itt az államigazgatási értelemben vett regionális könyvtári központ szerepét a járási könyvtár kapta meg. Összesen 41 járásuk van, ami azt jelenti: meglehetősen kis egységekben gondolkodnak. Kassán és Trencsénben a járási könyvtár ugyan megtarthatta korábbi, megyei könyvtári nevét, ám a tanácskozás szlovák referátumából (*Ján Haliena* műve) nem tűnik ki, van-e ennek valami funkcionális

jelentősége. A referátum arról sem szól, hogy Szlovákiában, anélkül, hogy a közművelődési könyvtári rendszerhez kapcsolták volna őket, a Kulturális Minisztérium fenntartásában megmaradtak az ún. állami tudományos könyvtárak is.

Lengyelországban a kétlépcsős közigazgatást meghonosító átszervezés következtében felhígult a megyei (vajdasági) könyvtárak mezőnye: sok járási könyvtárat „korszteltek át” sebtiben megyeivé anélkül, hogy ehhez a feltételeket is biztosították volna. Kolodziejska berzenkedése a közigazgatási elrendezést elfogadó regionális könyvtári koncepció ellen a saját hazájában szerzett tapasztalatokra is visszavezethető.

Míg Lengyelországban járási vagy majdnem járási nagyságra kicsinyítették a vajdaságot, Romániában a közigazgatási reform egyszerűen megszüntette a megyét, és meghagyta (kicsit megnagyobbítva) a járást. A román kollégák (*A. Lupu* és *D. Zamfir*) nem térnek ki az átállás nehézségeinek ecsetelésére, mindössze a járási könyvtárak területi és könyvtárpolitikai funkcióiról szólnak. Eszerint a járási könyvtárak területükön a) szakfelügyeleti, b) módszertani gondozási és c) együttműködés szervezési funkciókat látnak el. Az együttműködés szervezése alatt a más hálózatokkal és nem közművelődési könyvtárakkal kiépített és fejlesztett kapcsolatok értendők. Ujabbban a járási könyvtárak a központi szolgáltatások (központi gyarapítás, esetenként feldolgozás, kiadványok-segédletek) erősítésével egyekszenek segítségére lenni a hatókörükbe eső közművelődési könyvtáraknak.

A bolgár referátumnak (*H. N. Hadzsihriszto*v műve) még kevesebb köze van a regionális funkció bemutatásához, mint az iméntieknek. Ha szólunk róla, az a bolgár államigazgatás reformjának megértetése miatt van.

1976 végén egy minisztertanácsi határozat létrehozta az ún. nemzeti komplexumokat. Természetes, ebből a kultúrát sem lehetett kihagyni. Ezek a komplexumok a megyékben is megalakultak. Mind a nemzeti, mind a területi komplexumoknak van egy könyvtárügyi „szólama”. Ezt a „szólamot” nemzeti szinten a Kulturális Bizottság „viszi”, megyei szinten pedig a megyei könyvtári igazgatóságok. Ez utóbbiak úgy jöttek létre, hogy a megyei könyvtárak módszertani osztályait bevonták a megyék kulturális irányító apparátusába. Az igazgatóságoknak a következő felhatalmazásaik vannak: a) a csitaliscsek vonatkozásában módszertani gondozás és szervezés, b) a szakszervezeti és iskolai könyvtárak vonatkozásában módszertani gondozás, c) kiadványi tevékenység, d) fejlesztési tervek készítése, e) a könyvtárak berendezéséről és felszereléséről való gondoskodás. A megyei könyvtári igazgatóságokat új helyzet elé állítja az, hogy 1978-ban az ország 1260 falujából 291 „falurendszert” szerveztek.

Ha a tanácskozás – megítélésünk szerint – tulajdonképpen meg is kerülte a „regionális minőség” tüzetesebb tisztázását, és – a szovjet, a lengyel és a két magyar referátum kivételével – meglehetősen egyszólamúan az elsődlegesen meghatározó, azaz a területi nyilvános könyvtári ellátás vezető intézményeiről szolt a „nóta” a maga államigazgatási determináltságában, paper-jei nem hiába születtek meg: az se baj, hogy friss és átfogó információkat szerezhattünk e korántsem kevésbé fontos más kérdésekről.

A tanácskozás anyagai a KMK szakkönyvtárában orosz, német és cseh nyelven (olyik-másik vagylagosan) állnak rendelkezésre, „hic et nunc” azoknak az államvizsgára készülő szakdolgozóknak ajánljuk, akik a szocialista országok könyvtárügyéről, szervezési elképzeléseiről és gyakorlatáról értekeznek.

A „PINYIN-SYSTEM” alkalmazása. — A fonetikus jelek hangokká történő átalakítására az angol, francia, német és egyéb nyelvterületeken ezideig mintegy húsz féle rendszert dolgoztak ki. Az International Herald Tribune című politikai napilap — az USA-ban megjelenő New York Times és Washington Post című újságok európai kiadása — 1979. március 6-tól a kínai kormány, az ENSZ és más egyéb hivatalos szervezetek által jelentésekben, újsághírekben már korábban alkalmazott Pinyin-system (Pinyin-rendszer) szabályainak megfelelően írja át a kínai helység- és személyneveket (a Pinyin szó jelentése átírás). — Mivel a kínai írás szóírás, szimbolikus képekből és képcsoportokból áll. Ha több szónak a hangzása azonos, de jelentése eltérő, akkor értelmező jeleket használnak és a különféle jelentéseket a szavak különböző hangmagasságával fejezik ki a beszélt nyelvben. Írásrendszerük tehát a hangalaktól függetlenül jelöli a fogalmakat, s ezeket a fogalmakat rendkívül nehéz átírni a latin ABC betűire. A Pinyin-rendszer — mely a legtöbb esetben zártabb, szigorúbb, mint más formák — kísérletet tett ennek elősegítésére. Meghatározott betűket használ, többek között a „Ω” és „X” betűket. A „Ω” betűvel helyettesítik a „CH” hangokat, az „X” betű pedig a sziszegő hangokat képviseli, például a „HS”-t. Ily módon Deng-Xiaoping egy jobb megközelítése a miniszterelnökhelyettes nevének, mint a Teng Hsiao-ping. — Az angol nyelvben hagyományos átírási forma a Wade-Giles-System (Wade-Giles-rendszer) néven vált ismertté, melyet 1860 körül Sir Thomas Wade brit diplomata, a Cambridgei Egyetem kínai nyelvek professzora dolgozott ki, s Herbert Giles, az első kínai-angol szótár szerkesztője (szintén a Cambridgei Egyetem professzora) alkalmazott először. Alkalmazása ettől kezdve általánosan elfogadottá vált az angol referenzs-könyvekben, térképeken és atlaszokban. — A Pinyin rendszerre történő áttérés során az International Herald Tribune megőrzi néhány közismert kínai helységnév hagyományos névalakját, Peking és Canton tehát változatlan formában jelenik meg, ugyanis ezek már mély gyökeret vertek az angol nyelvhasználatban. Néhány névalak egybeesik, közös a különböző írásrendszerekben alkalmazottakéval, mint például Sanghai. Az ismeretebb, elhunyt személyek neveit — Mao Tse-tung, Sun Yat-sen és Chou-En-lai — szintén megőrzi változatlan formájukban. — Az új rendszer bevezetése során felmerülő esetleges problémák kiküszöbölésére a Pinyin forma után első alkalommal zárójelben feltüntetik a hagyományos Wade-Giles átírási formát is. — Az International Herald Tribune elsőként alkalmazta a Pinyin rendszert. A bevezetése óta eltelt időszak azonban igazolta létjogosultságát. Azóta már számos európai nyugati napilap — többek között a francia Le Monde — is a fenti rendszert alkalmazza, de számos Európán kívüli országban — különösen az Amerikai Egyesült Államokban — is ily módon írják át a kínai neveket. A rendszer világszerte történő azonnali elterjedése feltehetően hatást gyakorol majd mindazok munkájára, akik írott dokumentumokkal foglalkoznak.

(Az International Herald Tribune 1979. márc. 6-i. száma alapján
 CSONKA ÉVA csoportvezető — MKKE Központi Könyvtára — híradása.)